

**ДОСЛІДЖЕННЯ І РОЗВІДКИ
З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ І
ПРАВОНАВСТВА**

Випуск 8

КОЖУХАР О.І., доцент,
кандидат історичних наук

УТВОРЕННЯ І ТРАНСФОРМАЦІЯ РУХУ «СОЛІДАРНІСТЬ» У ПОЛЬЩІ

Наприкінці серпня 2010 р. минуло 30 років з часу заснування в Польщі «Солідарності» - Незалежної самоврядної профспілки. Вона стала у 80-х роках ХХ ст. унікальним в країнах соціалістичного блоку незалежних громадським рухом опору. Суспільно-політичний рух «Солідарність» продемонстрував непохитність і послідовність в боротьбі проти тоталітарної системи. Опозиційна діяльність «Солідарності» в значній мірі сприяла падінню тоталітарних комуністичних режимів у країнах Центрально-Східної Європи (ЦСЄ). Відомий політик і вчений З.Бжезінський вважає події 1980 р., коли була утворена «Солідарність», абсолютно винятковим явищем в історії, що поклато початок занепаду комунізму, внутрішній кризі в Радянському Союзі, а також падінню комуністичного режиму в Польщі [5, с.167].

Подібність історичних, соціально-економічних і політичних процесів, які відбуваються в наших країнах, значно посилили інтерес дослідників до причин і механізму зародження «Солідарності», її суті, розвитку та трансформації.

Ще у 80-х рр. ХХ ст. були опубліковані перші роботи з цих проблем. Але вони досить заідеологізовані, розглядають причини політичної і соціально-економічної кризи в Польщі, страйковий та опозиційний рух, діяльність «Солідарності» з марксистсько-ленінських позицій (праці Б.Браниславського, Г.Ванчадзе, Ю.Орлика та ін.) [2; 4; 10].

Українська історіографія останнім часом зробила досить суттєві кроки у вивчення питань зародження і діяльності «Солідарності», її ролі в падінні «реального соціалізму» в Польщі, перших кроках постсоціалістичних перетворень в країні. В наукових працях Антонюка С. і Антонюка О., О.Мазанової, А.Телегуза, С.Філімонова та ін. Зроблено спробу розкрити політичну й економічну ситуацію у Польщі, причини виникнення загострення соціально-політичної і економічної кризи, діяльність «Солідарності» та інших опозиційних організацій в кінці 70-х – на поч. 80-х рр. ХХ ст., проблеми постсоціалістичних перетворень [1; 8; 11; 12].

Російські історики досить активно досліджують проблеми утворення і діяльності профоб'єднання «Солідарності» та інших опозиційних сил, аналізують причини краху «реального соціалізму» в країні, дають характеристику політичним силам в пост-соціалістичній Польщі, розкривають роль і специфіку масової суспільної свідомості в революційних подіях кінця 80-х рр. [3;5;9].

Метою даної статті являється спроба проаналізувати причини і етапи утворення НСПС «Солідарність», її трансформацію від організації захисту прав робітників і трудящихся до громадської політичної сили.

«Солідарність» виникла на хвилі масового руху робітничого протесту, витоки якого знаходяться в політичній кризі 1956 р., студентських виступах 1968 р., масових страйках робітників в грудні 1970 р., акціях протесту проти підвищення цін в січні-лютому 1971 р. і в липні 1976 р. Події середини 1976 р. дали новий поштовх для розповсюдження опозиційних настроїв серед робітників, службовців, інтелігенції та молоді. У вересні 1976 р. група відомих дисидентів Я.Куронь, Е.Липинський, А.Міхнік, Ян Зея та ін. утворили Комітет захисту (оборони) робітників (КОР), який об'єднував людей різних поколінь і поглядів. КОР був наймогутнішою організацією в той період і виступала на захист конституційних прав страйкуючих, проти переслідування робітників за участь в страйках та інших акціях протесту. Активна діяльність КОР сприяла розгортанню легального опозиційного руху, який спирався на положення Заключного акта наради по безпеці та співробітництву в Європі, декларацій ООН «Про громадянські та політичні права» і «Про економічні, соціальні і культурні права». За досить короткий час утворилися різні організації. Наприкінці березня 1977 р. утворився Рух захисту прав людини і громадянина, в Гданську виник Рух молоді Польщі, в Кракові – студентський комітет солідарності, у Лодзі – Рух вільних демократів, Польське незалежницьке порозуміння та інш. Восени 1977 року члени КОР перетворили свою організацію на Комітет соціальної оборони (КОС – КОР), завдання якої був захист громадян від переслідувань за політичні або світоглядні переконання та від порушень прав і свобод людини. Комітет налагодив випуск кількох газет і журналів, були створені інформбюро і незалежне видавництво, встановив тісні зв'язки з різними опозиційними рухами в країні та її межах. Починаючи з літа

1977 р. почали виходити безцензурні видання, нелегальні газети і журнали, створюватися незалежні видавництва. Найбільшим видавництвом такого типу було видавництво НОВА. У 1978 р. група інтелектуалів утворила Товариство наукових курсів (ТНК), яке організовувало, в першу чергу для студентів і молоді, відкриті лекції і семінари в приватних оселях. Так, журналіст, викладач Пшемислав Фенрих читав лекції з історії церкви та історії Польщі, організовував нелегальні дискусійні зустрічі. Метою такої незалежної просвітницької діяльності була зрозуміла: не допустити, щоб молоді поляки піддалися комуністичній пропаганді, щоб прийняли сфальшований образ польської історії. Інтелектуали взяли на озброєння і пропагували гасла ненасильницької боротьби [6, с.183-184; 13, с.9-10].

Опозиційні настрої охопили також робітників і селян. В лютому 1978 р. в Катовіце за ініціативою К.Світоня утворився перший засновницький Комітет незалежних профспілок (КВП). У квітні за участю електрика об'єднання «Електромонтаж» Леха Валенси такий комітет виник у Гданську, а з ініціативи електрика З.Буяка – в Урсусі. Лех Валенса став одним із засновником незалежних профспілок узбережжя. А з літа 1978 р. в багатьох регіонах Польщі стали виникати Комітети селянської самооборони, які виступали на захист селянських господарств, за реформу податкової системи та розвиток самоврядування [7; 14, с.328].

Обрання 16 жовтня 1978 р. новим Папою Римським краківського кардинала Кароля Войтили, який прийняв ім'я Іоанн Павло II, мало революціонізуючий вплив на суспільну думку, розвиток громадянського опозиційного руху та зміцнило потяг мас до свободи і самоорганізації поза легальними суспільно-політичними структурами. Це яскраво продемонстрував триумфальний візит папи на батьківщину в червні 1979 р. Уже у вересні Л.Мочульський оголосив про утворення «Конфедерації незалежної Польщі» (КНП). В програмі організації підкреслювалося, що її діяльність ґрунтується на традиційних підвалинах польського національно-визвольного руху, а головною метою є усунення ПОРП від влади, вихід з Організації Варшавського договору та утворення незалежної Польщі. КОС-КОР у грудні 1979 р. оприлюднив «Хартію прав робітників», у якій говорилося не тільки про право на захист робітників, але й про необхідність утворення незалежних громадських структур, які стежитимуть за реалізацією висунутих вимог [6,с.184; 14,с.328].

Активізація громадянського опозиційного руху відбувалося на тлі неухильного погіршення економічної ситуації в країні. До кінця 70-х рр. стало очевидним крах економічної політики польського керівництва на чолі з Е.Герекком, яка відзначалася волюнтаризмом, хаотичністю та безгосподарністю. Це привело до величезної зовнішньої заборгованості (в 1980 р. вона наблизилася до 20 млрд.дол.), диспропорції матеріального виробництва, дефіциту продовольчих товарів, загострення соціальних проблем. В країні виникали один за другим «тютюнові», «м'ясні» та інші кризи. Населення, в першу чергу – молодь, втрачає віру в «соціалістичні ідеали». Все це привело до глибокої політичної і соціально-економічної кризи. 1 липня 1980 р. влада підвищила ціни на м'ясо, не оголошене офіційно, але впроваджене у життя. В країні розпочалися стихійні акції протесту. Спочатку це були короткі, розпорошені і неорганізовані страйки, що припинялися після отримання обіцянки влади підвищити зарплати. Але протест швидко поширився на 180 підприємств Варшави, Гданська, Лодзі, Люблянщини. Поряд з економічними вимогами страйкуючі домагалися письмових гарантій своєї безпеки, відновлення діяльності профспілок. На деяких підприємствах почали створюватися страйкові комітети та робітничі комісії, які діяли незалежно від офіційних профспілкових комітетів. Влада, налякана виступами трудящих, пішла на підвищення зарплати, погодилася на проведення виборів до профспілок, а також створення спеціальної урядової комісії, яка мала розглянути інші вимоги [5,с.168; 7].

Однак в серпні почалася нова потужна хвиля страйків на 750 провідних підприємствах країни, у яких брали участь понад 700 тис. осіб. Вирішальним для цього руху став страйк на суднобудівному заводі в Гданську. Він розпочався 14 серпня як протест проти звільнення з роботи активістів «вільних профспілок», в тому числі і А.Валентинович. Через кілька годин страйк очолив Лех Валенса, діяч нелегальних профспілок, звільнений з роботи у 1978 р. за участь в протестних акціях. 17 серпня був створений Міжзаводський страйковий комітет (МСК) на чолі з Л.Валенсою. Він підготував список з 21 вимоги, 7 з яких уже були політичними. Найважливішою серед них була перша – створення незалежних від комуністичної партії профспілок, а також гарантії права на страйки, свобода слова, звільнення політ'язнів і здійснення дієвих заходів з виведення країни з кризи. 18 серпня спалахнув масовий страйк у Щецині, де 19 серпня та-

кож був створений Міжзаводський страйковий комітет (його очолив Маріан Юрчик). МСК Щецина сформулював 36 вимог, багато з яких збігалося з гданськими. Польська інтелігенція в цілому підтримала страйкарів. Вже 24 серпня при МСК в Гданську почала свою роботу комісія експертів, до якої увійшли головний редактор католицького журналу «Вензь», колишній депутат Сейму Т.Мазовецький, секретар варшавського клубу католицької інтелігенції А.Веловейський, одна з активних учасниць студентського руху 1968 р. Я.Станішкіс, Б.Геремек, Я.Куронь, Р.Куклович та ін. [5, с.168; 6, с.185].

Уряд змушений був розпочати переговори зі страйкуючими. Після важких переговорів 30 серпня у Щецині, 31 серпня у Гданську, а 3 вересня у Ястшебні були підписані угоди між владою і страйкарями. Вони передбачали утворення незалежних профспілок, право на страйк, обмеження цензури, підвищення зарплати, проведення економічних реформ. 17 вересня 1980 р. представники нових профспілкових структур, які створювалися по всій країні, зібралися у Гданську, щоб визначити долю нового руху. Було вирішено створити єдину централізовану організацію, що базуватиметься не на типовому для професійних спілок галузевому принципі, а на територіальному, що відтворював адміністративний поділ країни. Було прийнято запропоновану К.Модзелевським назву – Незалежна самоврядна професійна спілка «Солідарність» (НСПС). Головою його керівного органу – Загальнопольської узгоджувальної комісії, яка одночасно виконувала роль установчого комітету, було обрано Леха Валенсу. 10 листопада 1980 р. воєводський суд у Варшаві офіційно зареєстрував профспілку «Солідарність» [6, с.186]. Цим самим юридично закріплювався факт появи опозиційної сили в польській політичній системі. Громадяни країни сприйняли утворення профоб'єднання як свою перемогу, які відчули себе творцями історії, господарями своєї власної країни, здатними змінити свою долю. Необхідно відзначити, що в свідомості поляків не спостерігався відступ від принципів існуючої моделі соціалізму. Одним з головних його світоглядних принципів був егалітаризм – цінність рівності людей, яка в соціальному плані проявлялась в зрівняльності прибутків. Ця ідеологія в 1980 р. пережив короткочасний, але інтенсивний підйом. Населення виступало не проти соціалізму як суспільного устрою, а проти партійної і державної бюрократії, соціальної несправедливості, за «перебудову»

існуючого ладу на засадах плюралізму, громадського контролю за діяльністю держави тощо.

Поява «Солідарності» викликала значне відновлення всього суспільства. Почали утворюватися нові профспілки різних верст робітників, селян, студентів, лікарів, вчителів тощо. Йшов процес демократизації раніше існуючих організацій, особливо – творчих союзів, помітна була лібералізація ЗМІ. У самій ПОРП з'явилася група реформаторів, які вимагали розвитку внутрішньопартійної демократії. Кільканадцять місяців легальною діяльністю НСПС «Солідарність» (вересень 1980 р. – 12 грудня 1981 р.) часто називають «карнавалом свободи, карнавалом «Солідарність». Виходили близько 2 тис. незалежних друкованих видань, в тому числі «Тижневик «Солідарності», головним редактором якого був Т.Мазовецький. Головною незалежною газетою в Щецині була «Єдність», яка швидко перестала бути газетою профспілкового органу. Вона перетворилася на справжній часопис регіонального рівня, що впливав на формування громадської думки. Діяльність опозиції, особливо незалежних друкованих видань, підготувало польське суспільство до масштабніших дій. Структури «Солідарності» поступово зміцнювалися, охоплюючи понад половину працюючих на підприємствах і в установах [7].

Новий 1981 р. ознаменувався загостренням економічної кризи. Не допомогло введення системи карток на основні продукти харчування. Країною раз по раз прокочувалися акції протесту та страйків, так звані «голодні марші». В квітні у Варшаві та інших містах відбулися мітинги та демонстрації на захист політичних в'язнів – арештованих керівників Конфедерації незалежної Польщі. Суспільно-політична ситуація в країні залишалася край нестабільною. Гострота суперечностей у суспільстві, недовіри між конфліктуєчими сторонами – опозицією на чолі з «Солідарністю» і владою породжували все нові і нові конфлікти. Спроба уряду В.Ярузельського на переговорах 3-6 серпня 1981 р. з «Солідарністю» досягти угоди про забезпечення продовольством, економічну реформу, вільний доступ до засобів масової інформації та про проект закону про профспілки виявилась невдалою. Кожна зі сторін звинувачувала одна одну. Політичні вимоги «Солідарності» та протидія їм з боку влади знову загос-

трили ситуацію в країні. Обидві сторони не були готові до взаємного компромісу і практики співробітництва, що унеможлилювали б конфлікти.

Кульмінацією легальної діяльності профспілкового об'єднання став перший всепольський з'їзд «Солідарності», який проходив у 2 тури – 5-10 вересня та 26 вересня - 7 жовтня 1981 р. у Гданську. 896 делегатів представляли майже десятимільйонний союз. Делегатів обирали на перших у повоєнній Польщі демократичних виборах. Серед ряду документів, ухвлених в період першого туру засідань, було і звернення «До трудящих Східної Європи», в якому містився заклик до створення в країнах регіону вільних профспілок для боротьби проти існуючих суспільно-політичних структур та бути солідарними з усіма тими, хто бореться за права людини [4,с.19]. З'їзд прийняв програму «Солідарності» «Самоврядна Річ Посполита» як документ організації, що береться за владу. В ній були висунуті гасла заміни державної власності на засоби виробництва колективною, передачі в приватні руки нерентабельних підприємств, переорієнтації зовнішньоекономічних зв'язків країни на Захід. У документах були накреслені основні напрями трансформації існуючого ладу на засадах демократії та ринкових відносин, ставилося за мету запровадження в Польщі політичного плюралізму, забезпечення громадянських прав та здійснення радикальної економічної реформи [2,с.87; 4,с.334-335]. Таким чином, на з'їзді в певній мірі закінчилась еволюція «Солідарності» з профспілкового об'єднання, яке оголошувало себе захисником інтересів робітників до масової політичної сили, яка прагнула до повалення комуністичного режиму і побудови демократичного суспільства. Профспілка з самого початку була лише зовнішньою формою потужного національно-визвольного суспільного руху.

Восени 1981 р. тривав спад виробництва, різко зростала інфляція, постачання продуктами харчування майже не функціонувало по всій країні. Польщу знову охопила хвиля стихійних страйків. 18 жовтня генерал В.Ярузельський став першим секретарем ПОРП. Протягом жовтня – першої декади грудня було зроблено кілька спроб досягти порозуміння між владою і опозицією, яку представляла «Солідарність» Але всі вони не мали успіху. Сили конфронтації з обох сторін об'єктивно створювали

ситуацію, яка неминуче вела до зіткнення. 11 листопада «Солідарність» вивела на вулиці польських міст 100 тис. людей, що ще раз підтвердило силу і авторитет цієї організації в суспільстві. 3 грудня в м.Радомі на засіданні президії Загальнопольської комісії та керівників регіональних організацій «Солідарності» була прийнята резолюція, в якій зазначалося, що розмови про злагоду використовуються урядом як прикриття для наступу на профоб'єднання, а тому переговори з ним є безпредметним. Керівництво «Солідарності» висловилося за конфронтацію і захоплення політичної влади [4,с.24]. Тобто, «Солідарність», яка нараховувала в своїх рядах близько 10 млн. осіб, маючи велику матеріальну базу, уже виступає як опозиційний суспільно-політичний рух. Як політична сила, вона відкрито вимагає від влади брати участь керівництві країною, у вирішенні економічних і політичних питань.

13 грудня 1981 р. в Польщі був запроваджений воєнний стан і вся влада прийшла до створеної Військової ради національного порятунку. Було інтерновано кілька тисяч осіб – діячів і керівників «Солідарності». За офіційними даними на 5 січня 1982 р. їх кількість досягла 1274 особи, за іншими джерелами – значно більша. Призупинялась діяльність усіх політичних партій, громадських організацій та профспілок, були заборонені страйки, збори, маніфестації та масові акції (за винятком релігійних обрядів) тощо [5,с.171].

У відповідь на запровадження воєнного стану, обмеження свобод, арешт та інтернування уже 14 грудня на великих промислових підприємствах узбережжя, шахтах Нижньої Сілезії утворилися підпільні страйкові комітети, які закликали до загального політичного страйку. Але страйки на понад 200 промислових підприємств були досить швидко припинені силами правопорядку.

«Солідарність», незважаючи на те, що була ослаблена арештами та інтернуванням, продовжила боротьбу в умовах підпілля. Уже в січні 1982 р. в Гданську був створений Загальнопольський комітет опору, організаторами якого були А.Конарський та Є.Шумейко. Але через розбіжності щодо тактики боротьби в умовах воєнного стану він не став центром об'єднання опозиції. В лютому нелегально була розповсюджена робота Я.Куроня «Тези про вихід з ситуації без виходу», в якій він закликав до

одночасного удару по усім центрам влади та інформації. Невдовзі з'явилася альтернативна програма «позиційної боротьби» З.Буяка, яка передбачала створення незалежних від влади структур суспільного життя (преси, видавництв, радіо, наукових організацій тощо) [5,с.171; 7]. Таким чином, серед керівників підпільної опозиції знову відбулося таке характерне для «Солідарності» розмежування на «поміркованих» – прихильників концепції «довготривалого маршу» або «підпільного суспільства» і «радикалів», які підтримували ідею «сильного удару».

22 квітня була створена Тимчасова Координаційна комісія «Солідарності». Наприкінці липня 1982 р. вона оприлюднила програмну декларацію «Підпільна держава», у якій підкреслювалося, що єдиним виходом із існуючої ситуації є досягнення суспільної згоди. Комуністичній владі вдалося послабити «Солідарність», однак не вдалося досягти основної мети – її знищення. Серед напрямків діяльності підпільної «Солідарності» найбільш важливим для політичних процесів мала стратегія «відмови», тобто бойкот всіх організацій та інститутів, які підтримували існуючий лад. Її безпосереднім результатом було згасання інститутів, які являли собою «нову соціалістичну демократію», а також ерозію системи, важливою складовою частиною якої вони повинні бути. Цю позицію «Солідарності» Л.Валенса назвав однією з великих заслуг руху. Суттєву роль відігравала незалежна підпільна видавнича, культурно-просвітницька діяльність. Виміряти її ефективність надзвичайно важко, але, за деякими даними під впливом опозиційної преси перебувало близько 2 млн. осіб [7; 9,с.40-41].

Наступні роки стали періодом своєрідного «співіснування» влади і «Солідарності». Влада, незважаючи на відміну 22 липня 1983 р. воєнного стану, продовжувала репресії проти опозиції. З другого боку, підпілля втрачало сили, а кількість прихильників силових методів боротьби з комуністичним режимом ставало все менше і менше. Попередня модель діяльності «Солідарності» з акцентом на підпільну боротьбу і бойкот вичерпала себе разом з процесом певного пом'якшення існуючого режиму. Пошук нової стратегії привів до висновку, що потрібен компроміс сил, які виступають за реформи («Солідарність») з частиною комуністичної влади, яка схильна до угоди. В результаті ідейної

боротьби в «Солідарності» перемогла група Л.Валенси та інтелектуалів, яка виступала за мирний шлях розвитку ситуації. 29 вересня 1986р. Л.Валенса утворив легальну Тимчасову раду спілки «Солідарності», що знаменувала початок процесу легалізації всіх регіональних структур підпільної профспілки і опрацювання нової стратегії. Його прихильники у жовтні 1987 р. на засіданні Тимчасової ради створили Загальнопольську виконавчу комісію на чолі з Л.Валенсою [7].

Тим часом економічна ситуація в країні погіршувалась. В квітні, а потім в серпні 1988 р. прокотилися стайки. В цих умовах міністр внутрішніх справ ПНР Ч.Кіщак від імені керівництва країни запропонував провести в кінці серпня переговори «круглого столу» [3,с.125]. Але потребувалось провести довготривалі і численні зустрічі і перемовини з представниками «Солідарності», бурхливі дебати на пленумах ЦК ПОРП (у вересні 1988 р. і грудні-січні 1988-1989 рр.), боротьба різних течій в «Солідарності», щоб 6 лютого 1989 р. у Варшаві розпочалися засідання «круглого столу». Засідання і наради тривали 2 місяці і закінчилися 5 квітня 1989 р. підписанням учасниками цілої низки документів. Готуючись до переговорів, Л.Валенса 18 грудня 1988 р. скликав Громадянський комітет «Солідарності», до якого увійшли цілий ряд визначних вчених, інтелектуалів, діячів профспілки тощо.

Рішення «круглого столу» відкрили шлях до проведення вільних і демократичних виборів. В результаті червневих виборів кандидати «Солідарності» отримали в Сенаті 99 із 100 місць та всі передбачені для вільного вибору місця в Сеймі – 166. Депутати опозиції утворили Громадський парламентський клуб (ГПК) на чолі з Б.Гемериком.

Національні збори (спільне засідання сенату і сейму) 19 липня 1989 р. більшістю в один голос обрали Президентом Польщі генерала В.Ярузельського. Уряд очолив радник «Солідарності» Т.Мазовецький [14,с.345-346].

Таким чином, «Солідарність» виникла на хвилі масового робітничого руху, студентських виступів, протестів інтелігенції проти погіршення політичного і соціально – економічного становища в Польщі. Беззаперечно, НСПС «Солідарність» не був лише профспілкою. У 1980 – 1981 рр. це був масовий опозиційний громадський рух, навколо якого зосередилися десятки орга-

нізації та груп. Поступово вимоги «Солідарності» стали носити не тільки економічні, а і політичні вимоги, а спілка мала всі ознаки партії. Після 13 грудня 1981 р. «Солідарність» перейшла в підпілля і втратила свій масовий характер, але не відмовилася від боротьби за владу, свободу і демократію. Після краху комуністичного режиму «Солідарність» не змогла відновиться за зразком 1981р. Спілка заплатила високу ціну за участь у трансформації суспільно-політичного устрою. Завжди поєднуючи в собі профспілкова і політичне начало, «Солідарність», як профспілка, тим самим стала перед необхідністю захищати трудящих від непопулярних заходів своїх же урядів. Коли у червні 1990 р. відбувся 2-й Всепольський з'їзд «Солідарності», до її складу входило трохи більше 2 млн. членів. Через протиріччя в питаннях подальшого політичного і економічного розвитку країни та через боротьбу за міністерські портфелі профспілка організаційно розкололась і на її основі почалося створення нових політичних партій і рухів. Так, в травні 1990 р. прихильники Л.Валенси утворили Угоду центристських сил. Через деякий час було створено Громадський Рух – Демократична дія. Показником розколу «Солідарності» був той факт, що на президентських виборах 1990 р. змагалися її представники Л.Валенса і Т.Мазовецький. На парламентських виборах 1993 року виборчий блок «Солідарність» зазнав невдачі. В 2001 р. новий блок «Солідарність – правниця» навіть не подолав виборчий поріг для входження до сейму. Причини цього криються в тому, що «Солідарність» хотіла кардинально вирішити всі політичні та економічні проблеми, спираючись лише на власні сили, маючи свого президента, свій парламент і навіть опозицію.

30 серпня 2010 р. в Гдині відбувся ХХІV з'їзд делегатів «Солідарності». Його робота була присвячена 30-ій річниці від часу заснування НСПС «Солідарність». Колишній президент Польщі і багаторічний лідер профспілки Лех Валенса не брав участі у святкуванні. Він вийшов із лав «Солідарності» у серпні 2006 р. через те, що керівництво профспілки надто активно підтримує правоконсервативні сили.

«Солідарність», незважаючи на труднощі і помилки, справді була потужним масовим громадським рухом опору проти тоталітарної системи, за свободу демократію і справедливість,

поєднуючи в собі ознаки і профспілки, і громадянського руху, і політичної партії.

Література

1. Антонюк С., Антонюк О. Політичні партії Польщі: особливості формування і розвитку (1989 – 2007 рр.) / С.Антонюк, О.Антонюк // Університет. – 2007. - № 5. – С.30-39.
2. Брониславский Е., Вачнадзе Г. Польский диалог / Е.Брониславский, Г.Вачнадзе. – Тбилиси: Ганатлеба, 1990. – 178 с.
3. Бухарин Н.И. Внутренние факторы польской революции 1989 г. / В.И.Бухарин // Революции 1989 года в странах Центральной (Восточной) Европы: Взгляд через десятилетие. – М.: Наука, 2001. – С.119-130.
4. Вачнадзе Г. Заговор против Польши / Г.Вачнадзе. – Тбилиси: Мелани, 1983. – 253 с.
5. Денчик В.А. Польская «Солидарность» - этапы развития / В.А.Денчик // Полис. – 1991. - № 4. – С.167 – 174.
6. Дильонгова Г. Історія Польщі 1795 – 1990 / Г.Дильонгова. – К.: Вид.дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 239 с.
7. Камінський Л. «Солидарність» 1980 – 1989 / Л.Камінський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.budemoznajomi.pl/file.php/i/Kaminski-Solidarnosc_1980_ukr.pdf
8. Мазанова О.П. Кризові явища в Польщі і політика римсько-католицької церкви (70-80-ті року ХХ ст.) / О.П.Мазанова // Київ. ун-т ім.Тараса Шевченка. Вісник. Історія. Вип.37. – К., 1998. – С.87-93.
9. Майорова О.Н. Польша 80-х годов: поиск пути к компромиссу / О.Н.Майорова // Революции 1989 года в странах Центральной (Восточной) Европы: Взгляд через десятилетие. – М.: Наука, 2001. – С.99-112.
10. Орлик Ю. Преодоление / Ю.Орлик. – М.: Правда, 1984. – 78с.
11. Телегуз А. Генеза громадянського руху «Солидарність» / А.Телегуз // Історія України. – 2009. - № 45. – С.3-7.
12. Філімонов С.М. НСПС «Солидарність» напередодні введення воєнного стану в Польщі / С.М.Філімонов // Військ.-наук.вісник. Львівська політехніка. – Л., 2000. – С.45-52.
13. Феномен «Солидарності»: щоденник свободи // Віче. – 2010. – № 17. – С.9-12.
14. Яровий В. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн ХХ століття / В.Яровий. – К.: Генеза, 2005. – 816 с.